

L i e t u v o s i s t o r i j o s i n s t i t u t a s

Kražių skerdynės

1893 m. lapkričio 10 d.

Dangiras Mačiulis
Darius Staliūnas

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2022

TURINYS

Įvadas • **9**

I. Įvykis • **29**

I.1. Uždarymas • **29**

I.1.1. Pirmoji vienuolynų uždarymo banga: XIX a. 4 dešimtmetis • **30**

I.1.2. Antroji banga: XIX a. 7 dešimtmetis • **45**

I.1.3. Vienuolynų uždarymai XIX a. 9 dešimtmetyje • **66**

I.1.4. Vietinės civilinės administracijos požiūris į Katalikų bažnyčią
XIX a. 9–10 dešimtmečiais • **77**

I.1.5. Sprendimas uždaryti Kražių benediktinių vienuolyną bei bažnyčią • **80**

I.1.6. Šturmas • **101**

I.1.7. Nukentėjusieji ir aukos • **105**

I.1.8. Po uždarymo: kaltųjų paieškos • **121**

I.1.9. Rusijos ir Šv. Sosto santykių vaidmuo • **129**

I.1.10. Bažnyčių remontas ir statyba • **139**

I.2. Pasipriešinimas • **158**

I.2.1. Ankstesni tikinčiųjų bandymai išsaugoti uždaromus maldos namus • **158**

I.2.2. Katalikų dvasininkija ir Kražių benediktinių vienuolyno bei bažnyčios
uždarymas • **164**

I.2.3. Peticijų metas • **169**

I.2.4. Ne tik petichijos, bet ir budėjimas • **181**

I.2.5. 1893 m. lapkričio 10 d. įvykiai • **195**

I.2.6. Kražiškių bendruomenė • **212**

I.3. Teismas • **226**

I.3.1. Teisingumo ministerijos valdininkai ir ikiteisminis procesas • **227**

I.3.2. Teisiamųjų gynybos organizavimas • **232**

I.3.3. Teismo procesas • **238**

I.3.4. Nuosprendis • **246**

I.4. Gražinimas • **250**

I.4.1. Bažnyčių uždarius • **250**

I.4.2. 1905 m. revoliucijos atnešti pokyčiai • **259**

I.4.3. Remontas ir atšventinimas • **273**

II. Vaizdinys • 287

II.1. Propaganda • 287

II.1.1. Adresatai • 288

II.1.2. Sklaidos priemonės • 289

II.1.3. Turinys • 312

II.1.4. Tikslai • 339

II.1.5. Atgarsiai • 345

II.1.6. Poveikis • 365

II.2. Atmintis • 378

II.2.1. Ginamos bažnyčios vaizdinys unijinių idėjų fone • 378

II.2.2. „Kražių skerdynės“ Katalikų bažnyčios puoselėtos atminties kontekste • 389

II.2.3. Lietuviški pasakojimai apie Kražių bažnyčios gynimą • 395

II.2.4. Bažnyčios gynimo sukakties 40-mečio minėjimas Lietuvoje • 404

II.2.5. 40-mečio minėjimas Lenkijoje • 421

II.2.6. Vilniaus vadavimo fone atsidūrę Kražiai • 433

II.2.7. Atminimo bendruomenė parapijoje • 442

II.2.8. Palenkės ir Kražių kankiniai • 461

II.2.9. Žemaitiškos tapatybės paliudijimas • 475

II.2.10. Kęstaičių bažnyčios gynimo jubiliejus • 482

II.2.11. „Kražių skerdynės“ mokykliniuose vadovėliuose • 489

II.2.12. Nuo romano iki komikso arba vaizdinio komercializacija • 498

II.2.13. Oficialus pasakojimas sovietmečiu • 520

II.2.14. Oponavimas sovietiniam pasakojimui • 528

II.2.15. Sukakčių minėjimai pokariu • 561

II.2.16. Švietimo istorija vietoj pasakojimo apie bažnyčios gynimą • 576

II.2.17. Nuo Atgimimo iki „Kražių skerdynių“ šimtmečio • 590

II.2.18. Svarbiausia Kražių atminties vieta • 603

II.2.19. Minėjimai praėjus šimtmečiui nuo įvykio • 616

II.2.20. Palenkės unitai ir Kęstaičiai • 624

II.2.21. Atmintis šiandien • 643

Išvados • 653

Pagrindiniai šaltiniai ir literatūra • 667

Priedai • 697

Atgarsiai apie incidentą užsienio spaudoje • 697

Publikacijos apie teismą, nuosprendį, malonės suteikimą • 733

Santrumpos • 738

The Kražiai Massacre: 10 November 1893. Summary • 740

Asmenvardžių rodyklė • 751

ĮVADAS

Visi bent šiek tiek istorija besidomintys lietuviai yra girdėję apie 1893 m. įvykusias „Kražių skerdynes“¹. Iš profesionalios ar pusiau profesionalios istoriografijos žinome daug šio incidentų detalių. Jau ne kartą rašyta apie 1891 bei 1893 m. caro įsakus dėl Kražių benediktinių vienuolyno bei prie jo esančios bažnyčios uždarymo, prievartinį benediktinių išgabenimą į Kauną, nesėkmingus kunigų bei civilinės valdžios pareigūnų bandymus uždaryti bažnyčią 1893 m. rudens pradžioje, parapijiečių prašymus, siųstus įvairioms valdžios institucijoms, palikti šią šventovę, nepavykusį Kauno gubernatoriaus bandymą įgyvendinti caro įsaką naktį iš 1893 m. lapkričio 9 į 10 d.², kai įvykus policininkų bei vietinių katalikų susidūrimui šis pareigūnas kartu su keliais pagalbininkais bei dviem kunigais buvo įkalintas bažnyčioje, kazokų atvykimą paryčiais ir brutalų susidorojimą su šventovę gynusiais katalikais, sulaikytųjų viešą plakimą, teismo nuosprendį, publikacijas apie „Kražių skerdynes“, pasirodžiusias už carų imperijos ribų ir kt.

Nors apie „Kražių skerdynes“ rašyta nemažai, tačiau ne vienas didesnis sumanymas arba nepublikuotas, arba dienos šviesą išvydo siauresnės apimties, nei buvo sumanytas³. Pirmasis rimtesnis Kražių įvykių metraštininkas buvo kun. Petras

¹ Lietuvoje buvo ne vienos „Kražių skerdynės“. Žiniasklaida šį terminą taikė ir 2015 m. įvykiams, kai recidyvistas nužudė keturias miestelio moteris: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/kraziu-skerdynes-nuzudytos-keturios-moterys-su-itariamuoju-policijai-nepavyko-susikalbeti-59-538873> [žr. 2022 02 27]. 2015 m. įvykiai lyginti su 1893 m. incidentu: <https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2015/11/05/news/sukruvintuose-kraziuose-xix-amziaus-dramos-atgarsiai-908029> [žr. 2022 02 27].

² Datos šioje knygoje pateikiamos tiek pagal senąjį – Julijaus, tiek pagal naująjį – Grigaliaus kalendorių. Pirmasis „ilgajame XIX šimtmetyje“ naudotas didesnėje Rusijos imperijos dalyje, antrasis – Lenkijos karalystėje, kuri buvo sudėtinė carų imperijos dalis, bei kitose Europos šalyse, taip pat vėlesniais šimtmečiais. Julijaus kalendorius nuo Grigaliaus kalendoriaus atsiliko: iki 1900 m. – 12 dienų, nuo 1900 m. – 13 d. Kai dokumentuose buvo nurodomos datos pagal abu kalendorius, jos taip ir pateikiamos.

³ Atskirai neaptarsime publikacijų, turėjusių mažesnę reikšmę mūsų žinijai apie šį incidentą, pavyzdžiui: E. Vidmantas, *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1995, p. 78–81.

Veblaitis⁴, jubiliejiniais 1933 m. žurnalo „Naujoji Romuva“ puslapiuose paskelbęs išsamią studiją⁵, kurią Antrojo pasaulinio karo metais rengė kaip atskirą monografiją, tačiau tuomet nespėjo, o po karo dėl pasikeitusio politinio režimo jau ir negalėjo publikuoti⁶. Karo metais knygą apie „Kražių skerdynes“ pradėjo rengti ir kairiųjų pažiūrų visuomenės veikėjas, teisininkas Zigmas Toliušis, tačiau kaip ir P. Veblaitis jos nebaigė⁷. Sovietmetis nebuvo palankus tirti konfesinių bendruomenių istoriją, ypač tokius katalikų pasipriešinimo valdžiai epizodus, kurie skaitytojams galėjo asocijuotis su tuometiniu politiniu režimu. Šiuolaikinė istoriografija su tokiomis kliūtimis nesusiduria, tad galima pastebėti vis augantį susidomėjimą ne tik katalikybės, bet ir kitų konfesijų istorija, priešinimasis svetimiems režimams yra tapęs viena populiariausių tyrimo temų. Tokiame kontekste dėmesio sulaukė ir Kražių incidentas⁸. 1993 m. pasirodė Leono Mulevičiaus pradėta, Ritos Strazdūnaitės baigta

⁴ Rašydami vardus ir pavardes rinkomės iš kelių blogų variantų. Su Lietuva nesusijusių asmenų vardai ir pavardės rašyti originalia rašyba, jų nelietuvinant. Sudėtingiau nuspręsti dėl Lietuvoje veikusių individų. Tais atvejais, kai nebuvo tikri dėl jų lojalumo vienai ar kitai tapatybės ideologijai, vardus ir pavardes rašėme lietuviškai, bet minėdami asmenį pirmą kartą, nurodome ir lenkišką vardo bei pavardės variantą, jei tik jie žinomi iš viena-laikių šaltinių. Tokio principo bandėme laikytis ir rašydami apie Kražių parapijiečius – tiek valstiečius, tiek ir vietinio socialinio elito narius. Čia nepasidavėme pagundai valstiečių vardus ir pavardes rašyti tik lietuviškai, o dvarininkų (ar net visų bajorų) – lenkiškai, nors XX a. pirmoje pusėje pirmieji dažniausiai identifikavosi su modernia lietuvių tauta, antrieji gravitavo link lojalumo lenkiškojo nacionalizmo idealams. Šių tendencijų ekstrapoliavimas į paskutinio XIX a. dešimtmečio pradžią, mūsų supratimu, galėtų sukurti klaidingą vaizdą apie mąstymo tautomis reikšmę kražiškių pasaulėvokoje knygoje aprašomo incidento metu. Be to, nemažai knygos herojų jau minėti ankstesnėje lietuviakalbėje bei lenkakalbėje literatūroje, tad visų žinomų vardų bei pavardžių variantų paminėjimas skaitytojui leis lengviau identifikuoti šiuos asmenis.

⁵ P. Veblaitis, Kražių skerdynės, *Naujoji Romuva*, 1933 10 08, nr. 145, p. 793–796; 1933 10 15, nr. 146, p. 832–833; 1933 10 22, nr. 147, p. 851–853; 1933 10 29, nr. 148, p. 880–881; 1933 11 12, nr. 149–150, p. 890–893; 1933 11 19, nr. 151, p. 924–927; 1933 11 26, nr. 152, p. 945–947; 1933 12 03, nr. 153, p. 975–977; 1933 12 10, nr. 154, p. 998–1000; 1933 12 17, nr. 155, p. 1020–1022. Nelegaliai ši studija išleista 1986 m.: V. Kamuntavičienė, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvaras kun. Petras Veblaitis (1895–1972), *Soter*, nr. 34(62), (2010), p. 104.

⁶ P. Veblaitis, Kražiai, *KAKA*, nr. 710, lapai nenumeruoti; V. Kamuntavičienė, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvaras kun. Petras Veblaitis (1895–1972), p. 107.

⁷ Z. Toliušis, Kražių byla. Pagal autentiškus dokumentus. 50-šiai metų sukaktuvių nuo tos bylos paminėti (1944 m.), *LNMMB RS, F66-57*. Didžiąją knygos dalį turėjo sudaryti su Kražių įvykiais susiję dokumentai, paimti iš knygos *Proces Krożan przed izbą sądową wileńską na podstawie aktów sądowych i innych dokumentów* (Kraków, 1896).

⁸ Plačiau apie „Kražių skerdynių“ interpretacijas paskutiniajame XX a. dešimtmetyje žr. skyriuje „Atmintis“.